

Paliya o Amargoso

Pagtanum sa Gawas o Hawan nga Lugar

Pamilya o Grupo sa mga Tanom:
Cucurbits (paliya, melon, pipino, upo, sikwa)

Pag-ilis-ilis sa Tanom

Human sa pagtanum ug paliya, pulihi kini sa pagtanum ug utanon nga kauban sa pamilyang *Solanaceae* sama sa kamatis, atsal, talong; dahunon nga mga utanon ug mais. Likayan gayud ang pagtanum ug balik sa paliya, mga utanon nga parehas ang pamilya sama sa pipino, balantiyong, sikwa ug melon.

Klima ug Matang sa Yutang Tamnan

Ang paliya usa ka utanon nga muangay sa init nga klima nga may kainiton nga anaa sa 20–25°C. Kasagaran mutubo sa ubos nga lugar, hangtud na sa 1000 metro ang kahabugon gunad sa lebel dagat. Ang sobra nga gidaghanon ug gikusgon sa bunok sa uwan sa panahon sa pagtanum sa paliya muresulta sa pagdaghan sa mga peste nga anaa sa yuta nga maoy hinungdan sa mga sakit ug sa dali nga pagkalata sa mga ugat ug tanom sa mga lunupanan nga lugar. Mas muayo ang patubo sa paliya sa mga balason nga yuta ug dili lunopanan nga dagaya sa mga organikong butang (*organic matter*).

Pag-andam sa Yutang Tamnan

Daruha sa makaduhang higayon ug dayon pataga ang 200 metro kwadrado nga inaptan nga luna aron madugmok ang nagtibuok nga yuta ug mahimo kining bukagay. Sa ingon niining paagi usab mapatag ang yutang tamnan ug makuha ang mga sagbot ug siot.

Andama ang lunang tamnan nga may usa ka metro ang gilapdon ug 2.5 metro ang gitas-on ug iisa kini pinaagi sa paghabuk. Pagbutang ug kanal nga magsilbing agi-anan sa tubig sa matag kilid sa estruktura.

Pag-atiman sa mga Lawngon

Paturoka daan ang mga liso sa paliya pinaagi sa limpyo nga nilukot nga binasang panapton. Kon mugitib na ang unang ugat niini nga nagpasabot sa pagsugod na sa pagturok niini, ibalhin gilayon ang bag-ong turok didto sa saburan nga magsilbing patuboan sa mga lawngon nga ang mga lungag niini gibutangan ug gina-esterlays nga

yuta, sinunog nga tahop sa humay ug biya sa mga wati sa gidaghanon nga 2:1:1 ang parte kada usa ka sagol. Aplayi ug abono (*starter solution*) nga *calcium nitrate* (15.5%N & 19%Ca sa gidaghanon nga 2.5 gramo kada litro sa tubig usa ka semana sa dili pa kini ibalhin ug tanum. Pasagdi usab ang mga lawngon nga muaksyon sa pagka lawos pinaagi sa inanay niining pagbutang ilalum sa init sa adlaw ug pag-iban sa gibisbis niining tubig usa ka semana sa dili pa kini ibalhin ug tanum aron mamenosan ang epekto sa pagkatandug niini sa paggabuhatong pagbalhin didto na sa luna nga permanente na niining tamnan.

Pagbalhin sa Lawngon

Ibalhin ang lawngon ngadto sa matag lungag didto sa giandam nga luna kon kini 10-15 ka adlaw na gunad sa pagtisok. Likayan gayud nga ang mga gamut niini direkta nga maabot ngadto sa gi-aplay nga inoganiko nga abono. Buhata ang pagbalhin sa mga lawngon kon landong na sa hapon (sugod sa alas 3 ang takna sa kahapunon) aron mamenosan ang kakusog sa sidlak ug kaiinit sa palibut nga maghimong muresulta sa pagkasunog ug pagkadaut sa bag-ong binalhin nga lawngon. Kinihanglan gayud nga bisbisian dayon ang tanom nga bag-ong binalhin.

Maayo nga pagtubo sa linghod pa nga paliya nga gigamitan ug organiko nga pangtabon sa yuta

Pamaagi sa pakatayan sa paliya

Pagpakatay

Pagbutang o pag-ugsok sa matag luna ug duha ka poste nga adunay 2 ka metro ang gitang-on kada ika 5 ka metro nga gilay-on. Ihikot kini sa alambre nga anaa mahimutang sa ibabaw nga bahin. Sa matag kilid sa tanom nga may gilay-on nga usa ka metro, ugsoki usab ug stik sa kawayan nga may gitang-on nga 12 pulgada nga maoy magsilbing hiktanan sa strow nga maghatag ug suporta sa mukatay nga paliya paingon sa ibabaw. Pagtaud usab ug pukot nga pakatayan nga magsilbing suporta sa mga bagon sa paliya kon kini nakakatay na sa ibabaw.

Pagpul-ong

Ang pagpul-ong sa mga sanga ug salingsing magsugod duha ka semana gikan sa pagtanom niini. Ang tanang sanga nga naporma mga 1.5 ka metro gikan sa yuta kinahanglan nga tangtangan gamit ang gunting nga pangpul-ong o dili kaha bisan unsa nga hait nga pangputol. Ang pagpul-ong kinahanglan gayud nga hinlo o limpyo ug luwas sa bisan unsang klase sa mahimong hinungdan sa sakit. Ang gamit nga pang pul-ong kinahanglan gayud nga ituslo sa 70% alcohol human ug gamit. Ang pagsubli ug pul-ong pagabuhaton kon dunay mga bag-ong sanga nga mutumaw.

***Likayan ang pagspray ug *broad spectrum* nga pamatay sa insekto aron malikayan usab ang pagkamatay sa mga buyog nga maoy mutabang sa pagpatib-og sa mga bulak sa paliya.**

Pagpamutos sa mga Bag-ong Bunga

Ang pagpamutos sa mga bag-ong bunga sa paliya pagabuhaton kada-adlaw aron malikayan ang pag-atake sa mga *fruit fly* nga maoy hinungdan sa pagkadaut sa mga bunga. Usa-usaha pagputos ang mga bunga kon ang mga bulak niini nga dalag ang kolor muaksyon na sa pagkalaya (timailhan kini nga nagmalampuson na ang maong bulak sa pagkahimong bunga). Gamit ug 10cm x 16cm nga plastik nga maoy gamiton sa pagpamutos sa mga bunga.

Pagpupo sa Bunga

Ang bunga nga igbabaligya mahimo ng pupo-on kon kini muabot na sa 45-50 ka adlaw gikan sa pagsabod. Ang eksakto ug hamtong na nga bunga diin angayan na kining ibaligya mailhan basis a gidak-on, kon lunhaw pa ang kolor, ug dugaon. Putla ang pungango sa bunga gamit ang mahait nga kutsilyo o gunting. Mas maayo nga ip-on ang bunga sa paliya kon sayo pa sa buntag kay kini mas bug-at pa ang timbang kon itandi kon itandi sa pinupo sa panahon sa kahapuron. Kanunaya ang pagpamupo sa bunga matag 4 ka adlaw kay ang mga bunga niini dali lang mahinog. Aplayi ug 10 ka gramo nga *complete* nga abono human sa unang pagpamupo ug kada ika-duha ka semana human niini.

Pagpamutos sa mga bati-batin nga bunga sa paliya aron maluwas sa pag-atake sa *fruit fly*.

Mga Angay Buhaton Human sa Pagpamupo

Ang mga napupo nga mga bunga kinahanglan nga ibutang sa uga ug landong nga dapit aron mamenosan ang kaiinit nga maoy hinungdan sa dali niining pagkadaut. Ibalhin ang mga bunga sa mga kahon nga dunay maayong hapin o mahimong gamiton ang dahon sa saging. Likayan gayud ang sobra nga pagpuno sa kahon nga sudlan niini aron dili kini mangadaut, hinungdan sa pagka-alkanse.

Mga Angay Pang Buhaton

Human sa pinaka-ulahing pag-ani sa paliya, ang mga tanom kinahanglan gayud nga tangtangan ug ibton. Daruhon gilayon ang luna aron malikayan ang pagdaghan ug pagkuyanap sa mga dangan nga insekto ug sakit didto sa lain pang mga tanom. Kining nga mga butanga kinahanglan gayud nga buhaton.

Kini nga gidagkuon sa mga bunga ang angayan nga ibaligya

Pagdumala sa Abono, Patubig, ug Paglikay sa mga Peste ug Sakit sa Paliya

PERYOD SA PAGTUBO SA PALIYA					
	Sa Dili pa Itanum	Pagbalhin ug Tanom	Pagtubo	Pagpamulak/ Pagpamunga	Paggulang
Abono	Sa dili pa itanom, butangi daan ug abono ang matag lungag nga tamnan ug isagol kini sa yuta. Sa panahon sa pagtubo na sa tanom, abonohi kini pag-usab usa ka pulgada ng distansya gikan sa punoan sa tanom. Seguradoha gayod nga dili maigo sa dahon sa tanom ang abono aron malikayan ang pagkasunog niini. Dugang abono pa ang ihatag sa tanom kada ika-duha ka semana hilabina sa panahon sa pagpamunga ug human ang pagpamupo sa bunga niini. Gamita kini nga basihan kon kanus-a ug unsay gidaghanon sa pag-abono.				
Kanus-a	1 ka semana sa dili pa itanom.	2 ka semana human ug tanum	4 ka semana human ug tanum	6 ka semana human ug tanum	Dugang pa nga pag-abono.
Gidaghanon	500 gramo nga gipalata nga mga organikong biya ug pinaugang biya sa mananap ug 10 gramo nga <i>complete</i> (16-16-16 N, P ₂ O ₅ , & K ₂ O) nga abono matag tanom	5g urea (45%N) ug 5g complete nga abono kada tanom ang ibutang sa matag kilid sa tanom. Ayaw usab kalimti ang paghabuk ug pagbisbis human kini butangi sa abono.	5g complete nga abono ug 5g muriate of potash (0-0-60) kada tanom. Habuki ug bisbisi human ug aplay sa abono.	5g complete nga abono ug 5g muriate of potash (0-0-60) kada tanom. Habuki ug bisbisi human ug aplay sa abono	5g complete nga abono ug 5g muriate of potash (0-0-60) kada tanom. Habuki ug bisbisi human ug aplay sa abono
Patubig	Pagsukod ug tubo nga gamiton sa patubig nga maoy mubisbis sa tanom kada tudling. Gamiti ug tag-usa ka tubo kada tudling nga may bangag nga 25 centimetro ang gilay-on nga maoy magsilbing agasanan sa tubig alang sa pagbisbis sa mga tanom. Pinaka maayo nga pamaagi nga bas-on pag-ayo ang yuta aron makatubo gilayon ang gamut sa paliya. Aron malikayan ang paspas nga pagkuyanap sa mga sakit dulot sa <i>fungus</i> , bisbisi kini sayo sa buntag ug dili sa hapon.				

		Bisbisi gilayon ang lawngon human kini ibalhin ug tanom hangtud nga ang yuta mabasa gayod pag-ayo.	Bisbisi kada 2-3 ka adlaw sulod sa upat hangtud sa unom ka oras o hangtud nga mabasa na pag-ayo ang yuta.	Bisbisi kada 1-2 ka adlaw sulod sa 2-3 ka oras o hangtud nga mabasa na pag-ayo ang yuta. Ayaw paughi o pasobrahe ang tubig sa tanom.	Bisbisi kada 1-2 ka adlaw sulod sa 2-3 ka oras o hangtud nga mabasa na pag-ayo ang yuta. Ayaw paughi o pasobrahe ang tubig sa tanom.
Peste/ Dangan	Bantayi ug obserbahi kanunay ang mga tanom aron malikayan ang peste. Tan-awa ang mga udlot ug ang ilalum sa mga dahon niini. Ang gi-aprobar ra nga pamatay sa insekto o 'insecticide' ang pwedeng gamiton sumala sa marka sa botelya o sa produkto. Dugmuka ang itlog ug kaba-kaba sa alibangbang. Putla ang giatake na og peste nga mga dahon. Kuhaa ang mga til-as o ulod sa bunga ug dahon nga sakiton ug ilubong kini. Ayaw ibalhin-balhin ang aduna nay peste nga tanom aron dili kini manakod.				
			Kaba-kaba ug bao-bao, Aphids, white flies, ug leaf folder.	Fruit worm (ulod sa bunga), aphids, white fly, mites, mirids ug leaf miner, fruit fly.	Fruit worm, aphids, white fly ug leaf miner, fruit fly.
Mga Sakit	Bantayi ug obserbahi kanunay ang mga tanom aron mailhan gilayon kon giatake na kini og sakit. Ibtan ang nasakit na nga tanom nga dili na pwedeng matambalan ug mag-amping sa pagpul-ong sa mga sanga ug uban pang bahin sa tanom nga gi-atake na sa peste. Hugasi kanunay ang gigamit sa pagpul-ong sa matag tanom aron malikayan ang pagbalhin-balhin sa sakit. Ang 'bacterial wilt' ug 'blight' pwedeng makuha gikan sa gigamit ug pul-ong sa tanom. Ibutang ug plastik nga sudlanan ang pinul-ong nga parte sa tanom nga nataptan na og sakit aron dili na kini motakod sa uban pang himsug nga tanom ug malikayan ang pagkuyanap sa sakit. Mga aprobadong <i>fungicides</i> lamang ang gamiton nga anaa mahimutang sa mga gipustan o gisudlan niini.				
			Bacterial wilt, Cercospora, downy mildew, ug Namamarako	Bacterial wilt, Cercospora, downy mildew, ug Namamarako	Bacterial wilt, Cercospora, downy mildew, little leaf ug Namamarako

Applied Horticultural Research Pty Ltd (AHR), the Australian Centre for International Agricultural Research (ACIAR) and NSW Department of Primary Industries (NSW DPI) make no representations and expressly disclaims all warranties (to the extent permitted by law) about the accuracy, completeness, or currency of information in this fact sheet. Users of this material should take independent action before relying on its accuracy in any way. Reliance on any information provided by AHR, ACIAR or NSW DPI is entirely at your own risk. AHR, ACIAR or NSW DPI are not responsible for, and will not be liable for, any loss, damage, claim, expense, cost (including legal costs) or other liability arising in any way from your use or non-use of information in this fact sheet, or from reliance on information AHR ACIAR or NSW DPI provides to you by any other means.